

30

Зборник Етнографског института САНУ

Религија,
религиозност
и савремена
култура

ЕТНОГРАФСКИ
ИНСТИТУТ САНУ

Религија, религиозност и савремена култура
Од мистичног до (и)рационалног и *vice versa*

ISBN 978-86-7587-074-6

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA

Collection of Papers, Volume 30

Religion, Religiosity and Contemporary Culture From Mystical to (I)rational and *vice versa*

Editor in chief
Dragana Radojčić

Editor
Aleksandra Pavićević

International editorial board
Radost Ivanova, Elephterios Alexakis, Jana Pospíšilová, Karl Kaser, Gabriela Kiliánová,
Milica Bakić-Hayden, Ingrid Slavec-Gradišnik, Marina Martynova, Fernando Diego Del
Vecchio, Kjell Magnusson, Tatiana Podolinska, Peter Finke

Editorial board
Gojko Subotić, Sofija Miloradović, Jelena Čvorović, Srđan Radović, Aleksandra
Pavićević, Lada Stevanović, Ildiko Erdei, Jelena Jovanović

The reviewers
Mirko Blagojević, Danijel Sinani, Đorđina Trubarac-Matić, Lada Stevanović, Gordana
Blagojević, Goran Pavel Šantek, Dušan Ivanić, Vesna Peno

Secretary
Marija Đokić

The Content of the publication was accepted at the meeting of the Editorial board of the
Institute of Ethnography SASA, June 9th 2014.

BELGRADE 2014.

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ

Зборник 30

Религија, религиозност и савремена култура Од мистичног до (и)рационалног и *vice versa*

Главни и одговорни уредник

Драгана Радојичић

Уредник

Александра Павићевић

Међународни уређивачки одбор

Радост Иванова, Елефтериос Алексакис, Јана Поспишилова, Карл Касер, Габриела Килианова, Милица Бакић-Хејден, Ингрид Славец-Градишник, Марина Мартинова, Фернандо Диего Дел Векио, Шел Магнусон, Тагиана Подолинска, Петер Финке

Уређивачки одбор

Гојко Суботић, Софија Милорадовић, Јелена Чворовић, Срђан Радовић, Александра Павићевић, Лада Стевановић, Илдико Ердеи, Јелена Јовановић

Рецензентски тим

Мирко Благојевић, Данијел Синани, Ђорђина Трубарац-Матић, Лада Стевановић, Гордана Благојевић, Горан Павел Шантек, Душан Иванић, Весна Пено

Секретар уредништва

Марија Ђокић

Садржај Зборника бр. 30 усвојен је на седници Редакције Етнографског института САНУ одржаној 9. јуна 2014. године

БЕОГРАД 2014.

Издавач
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 36/IV, Београд, тел. 011-2636-804
eisanu@sanu.ac.rs
www.etno-institut.rs

Рецензенти
Др Мирко Благојевић, виши научни сарадник
Проф. др Данијел Синани

Лектор
Софија Милорадовић

Превод
Ђурђина Шијаковић
аутори текстова

*Дизајн корица и
техничка припрема*
Атеље, Београд

Штампа
Чигоја Београд

Тираж
500 примерака

Радови сарадника ЕИ САНУ у овом Зборнику су са
пројекта: 177028, који у целини финансира
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

Садржај Summary

Реч уреднице / Editorial

- Александра Павићевић, *Религија, религиозност и савремена култура. Од мистичног до (и)рационалног и vice versa* 7
Aleksandra Pavićević, *Religion, Religiosity and Contemporary Culture. From Mystical to (I)rational and vice versa* 12

Религија на Балкану: Између секуларизације и нових / старих културних пракси / Religion in the Balkans: Between Secularization and new / old Cultural Praxes

- Милица Бакић Хејден, *Религија и религијски ауторитет у доба секуларизма и глобализације – неке импликације за Балкан* 19
Milica Bakić-Hayden, *Religion and Religious Authority in the Age of Secularism and Globalization: Some Implications for the Balkans* 36
- Александра Павићевић, Ивица Тодоровић, *Религија, идентитет и културне промене. Српско друштво на почетку трећег миленијума* 39
Aleksandra Pavićević, Ivica Todorović, *Religion, Identity and Cultural Changes. Serbian Society at the Beginning of Third Millennium* 56
- Goran Pavel Šantek, *Postati novi čovjek. Sakralna reidentifikacija na Neokatekumenskome putu* 57
Goran Pavel Šantek, *Becoming a New Man. Sacral Reidentification on the Neocatechumenal Way* 72
- Михаило Смиљанић, *Утицај верске наставе на живот и ставове ученика – резултати анкете спроведене у београдским школама* 73
Mihailo Smiljanić, *Influence of Catechism on Life and Attitudes of Schoolchildren: Results of Inquiry Conducted in Belgrade Schools* 84

Религија, уметност и свакодневица / Religion, Art and Everyday Life

- Тодор Митровић, *Хипервизантијски парадокс: Зашто је могуће / потребно говорити о стилу савременог црквеног сликарства у Србији?* 87
Todor Mitrović, *Hyperbyzantine Paradox: Is it Possible / Useful to Analyze the Stylistic Aspects of Contemporary Serbian Church Painting?* 103

Katerina Seraidari, <i>Materiality and Modernity in Greek Religious Discourses and Practices: from Bodies to Icons</i>	105
Катерина Сераидари, <i>Материјалност и модерност у религијском говору и праксама у Грчкој: од тела до икона</i>	114
Милеса Стефановић-Бановић, <i>Употреба предмета са хришћанском симболиком у свакодневном животу у Србији</i>	115
Milesa Stefanović-Banović, <i>The Usage of Objects with Christian Symbolic in Everyday Life in Serbia</i>	125

Историјски и савремени облици конфесионалних идентитетских пракси / Historical and Contemporary Forms of Confessional Identity Praxes

Драгана Радојичић, <i>Верски, друштвени и културни аспекти руских миграција у Боку Которску. Руско гробље и духовно заједништво</i>	129
Dragana Radojičić, <i>Confessional, Social and Cultural Aspects of Russian Migrations in Boka Kotorska. The Russian Cemetery and the Spiritual Union</i>	141
Istvan Povedak, <i>Invisible Borders. Christian-Neopagan Syncretism in Hungary</i>	143
Иштван Поведак, <i>Невидљиве границе. Хришћанско-неопагански синкретизам у Мађарској</i>	156

Излет у хришћанску антропологију / Excursion to Christian Anthropology

Звездана Остојић: <i>Прилози за хришћанску антропологију. Владика Николај Велимировић</i>	159
Zvezdana Ostojić, <i>Contributions for Christian Anthropology. Bishop Nikolaj Velimirović</i>	171

Религија, књижевност и фолклор / Religion, Literature, Folklor

Милина Ивановић Баришић, <i>Празнично честитање – од религијског контекста до секуларног обичаја</i>	175
Milina Ivanović Barišić, <i>Holiday Greetings – From Religious Context to Secular Custom</i>	185
Нина Аксић, <i>Звоно као фолклорни мотив у поезији српских песника друге половине XIX и прве половине XX века</i>	187
Nina Aksić, <i>The Bell as a Folklore Motive in Serbian Poetry of the Late 19th and Early 20th Century</i>	199
Ђурђина Шијаковић, <i>'Εἰς ὄρος! Планина и менадизам у Еурипидовим Βακχαма</i>	201
Đurđina Šijaković, <i>'Εἰς ὄρος! Mountain and Maenadism in Euripides' Bacchae</i>	216

Милина Ивановић-Баришић

Етнографски институт САНУ, Београд

milina.ivanovic@ei.sanu.ac.rs

Празнично честитање – од религијског контекста до секуларног обичаја¹

Слање и примање честитки пре или током појединих календарских празника јесте традиција која у различитим облицима траје до нашег времена, а чији почеци су највероватније у дубокој митској старини. Честитање или благослов, у старијој традиционалној форми, само је један од начина исказивања добрих жеља појединцу или заједници, али је и показатељ времена и ситуација у којима се очекује честитка. У раду ће се показати у којим периодима године су честитке неизоставне, на које начине су „уграђене“ у обредно-обичајну праксу календарских празника, и указаће се на промене које су се на овом плану догодиле од средине 20. века до данас.

Време које називамо празничним испуњено је различитим садржајима путем којих заједница „излази“ из колотечине свакодневног. Празнични садржаји су неопходни јер једино они сугеришу да наилази време различито од оног свакодневног. Без ових би садржаја празнични дани били „обични“, без ослобађања од радних обавеза, чиме би се нарушила равнотежа између свакодневног и празничног, односно – између времена испуњеног радом и одмора.

Кључне речи:
честитка, календарски
празници, обредно-
обичајна пракса,
промене, друга
половина 20. и
почетак 21. века.

Празнично време се доживљава и као време када се блиским особама из ближе / даље околине упућују честитке, као вид добрих жеља за њихов успех и напредак на пословном и / или личном плану. Честитање је део празничног

¹ Текст је резултат рада на пројекту 177028: *Стратегије идентитета: савремена култура и религиозност*, који у целости финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

садржаја, које је у традиционалној заједници, у виду празничног благослова, било уклопљено у поједине обичаје које су обављали (одабрани) појединац или група. Празнични благослов,² као најстарији облик честитања, престаје током друге половине 20. века да буде једини облик празничне комуникације – у смислу исказивања добрих жеља за напредак и благостање породичне заједнице и њених чланова. Нове технологије – средства масовних комуникација, постајући део свакодневице, временом постају део празничног садржаја. Писмо, дописница, папирна честитка, а током последње деценије и електронска порука и порука упућена путем мобилног телефона умножавају видове празничног честитања, који кроз време опстају паралелно или се надовезују једни на друге.

Честитка која се упућује лично приликом посете, или пак честитка која се шаље у виду писане или изговорене речи уз посредовање медија, често представљају „мотивну причу“ коју сваки појединац доживљава на свој начин, било као њен прималац било као пошиљалац. Чини се, иако се многе ствари убрзано мењају или нестају под утицајем глобалних токова друштвеног развоја, да потреба исказивања поштовања и добрих жеља појединцу и његовој заједници претрајава време и промене које оно са собом неминовно носи. Празнична честитка смањује усамљеност, подстиче заједништво, па макар и у кратком времену трајања празника, и чини да се лакше поднесу тегобе свакодневног живота.

•••

Честитке које се упућују током празника породици или појединцу нису новијег датума, старе су вероватно колико и саме друштвене заједнице, али су током времена постале једна од битних одредница празничног садржаја. Честитањем су чланови истих или различитих заједница испољавали поштовање једни према другима, али и исказивали жељу за добробит и просперитет заједнице и сваког појединца унутар ње. Садржај честитке и начин њеног испољавања прилагођавао се, посебно у периоду доминације тзв. традиционалне културе, празнику који је био повод за упућивање честитки, али је, исто тако, био усклађен и са друштвеним нормама по којима се одвијао унутрашњи живот заједнице. У свом историјском развоју, празнична честитка и празнично честитање били су у складу са културно-историјским приликама у друштву. Наравно да се као „жива материја“, слично обичајно-обредној пракси, временом мењао и начин упућивања најлепших жеља и круг оних којима се жеље упућују. Празници зимско-пролећног циклуса – Божић, Младенци, Васкрс, као и породичне славе, најчешћи су празници који поред других садржаја подразумевају и празничну честитку.

² Благослови у традиционалној култури представљају говорне формуле које су се временом издвојиле у самосталне говорне творевине. Изговарају се као поздрави, отпоздрави, похвале и здравице – „као сажети облици племените жеље и вере да ће се она испунити“ (RKT 1985: blagoslov). По другом виђењу – „благослов означаје пријенос снага. Благословити значи посветити, *учинити светим помоћу ријечи*, то јест приближити светом, што је најузвишенији облик космичке енергије“ (Sevalier – Gheerbrant 1983: voda).

Најстарији и најраспрострањенији начин честитања поменутих празника јесте честитање путем личног посећивања. У традиционалном контексту посматрано, празнично честитање путем посећивања прецизно предвиђа ко честита, коме се честита, али и садржај честитке која се у тој прилици упућује. Према доступној грађи, као и према личним истраживањима,³ садржај честитке је био готово идентичан у свим кућама у које је долазио честитар. Исти сценарио се, дакле, понављао на свим местима и кроз више година, па и када се из неког разлога честитар куће промени. Честитка упућена домаћину и његовој породици била је у складу са њиховим потребама. Родна година, напредак домаћинства, здравље укућана, богат сточни фонд – најважније су и очекиване жеље од стране честитара.

Обредне поворке које су у прошлости обилазиле село и појединачне куће постале су данас готово изобичајени део обредно-обичајне праксе, али су значајне као један од најстаријих начина празничног честитања и упућивања колективне честитке за срећну и успешну наступајућу годину. Коледари, певачи (коринђаши), вертепаши, звездари, сировари – најпознатији су колективни честитари празника на нашим просторима, а њихово време кретања / опхода је време божићних празника. Коледарску групу су обично сачињавали маскирани млађи мушкарци, који обилазе куће у периоду од Божића до Богојављења. Певајући песме и изводећи магијске радње, чланови коледарске групе улазе у дворишта и куће, желећи домаћинима берићетну годину, а здравље, срећу и напредак укућанима. За исказане добре жеље добијали су поклоне у новцу и храни. На територији Србије су коледарске поворке готово изобичајене. Најдуже су се задржале у околини Лесковца, где током обреда *оалник*, чепркајући по жеравици, изговара: „Сас живот и здравље, сас бели берикет, сас беле шенице, сас кесије паре, сас пријатељи, сас зетови, сас унуци, сас волови, сас краве, сас коњи...“ (Ђорђевић 1958: 330).

Од друге половине 20. века, на Бадње вече, а ређе на Нову годину и Богојављење, претежно у српским селима Баната и Бачке, ишла је група деце, ретко одраслих, позната као „певачи“ или „коринђаши“. После дозволе домаћина изговарали су своје „честитарске“ песмице. „Коринђаше-певаче су радо примали, ретко их је која кућа одбијала, осим кућа које су биле у жалости, а то су и коринђаше већ унапред знали, па те куће нису ни посећивали“ (Босић 1996: 109). Ношење вертепа представља христјанизовану форму коледарских обредних поворки код Срба у Војводини. Углавном га је проносила група младића на Бадње вече, на први и други дан Божића, у неким селима – и на Мали Божић (Нова година), а у понеким селима северног Баната – и на дан Богојављења. По завршетку вертепске игре, вертепаши су изрицали добре жеље и честитали укућанима празник, а они су њих даривали новцем, храном, вином и ракијом (Исто: 116-118). На простору Војводине познато је, такође, ношење „звезде“ током божићних празника. То је

³ У последње две деценије су истраживања на тему календарских празника и обичаја обављана у околини Београда и на подручју Војводине, у оквиру рада на пројектима Етнографског института САНУ и Матице српске.

радила група дечака која је звезду носила уз извођење христијанизоване драме. Обавезан део опхода било је честитање божићних празника домаћинству. Заузврат су дечаци у знак захвалности добијали дарове од домаћина куће (Исто: 125-126).

За разлику од других крајева, у југоисточној Србији је распрострањено веровање да су у ноћима између Божића и Нове године (Малог Божића) активне „караконцуле“. Њих растерују у ту сврху организоване групе мушкараца – *сировари*. Пред Нову годину они обилазе села у циљу заштите људи и стоке, благосиљајући за богатство куће, плодност стоке, родност поља, а заузврат од домаћина добијају поклоне (месо, ракију, брашно, шећер) (Филиповић, Томић 1955: 93-94; СМ 2001: *сировари*).

Осим честитки које домаћинствима упућују организоване групе младића или деце, а пред божићне празнике, током или непосредно иза њих, по функцији и значају за породичну заједницу издваја се честитка која се прима од особе која прва улази у кућу у дане божићних празника. С обзиром на укоревљено веровање да од ове особе зависи животни ток годишњег циклуса, али и будућност домаћинства, то се поприлично пазило ко ће први ући у кућу на Светог Игњата, на Божић, или на неки други празник из тзв. новогодишњег циклуса. Најпознатији, а слободно се може рећи – и најважнији појединачни празнични честитар за породичну заједницу свакако је *полаженик*, који је први посетилац домаћинства на празнике који се прослављају у периоду од Свете Варваре до Богојављења. Верује се да он кући коју посећује доноси срећу, „обезбеђује“ родност усева, доприноси добробити домаћинства. Наручена особа која се сматра особито срећном, или пак ненаручени случајни пролазник, иако различитих имена (*полаженик*, *полажајник*, *полажар*, *радован* итд.), имају исти циљ посећивања – да у дому у који уђу изговоре речи које ће допринети срећи, здрављу и напретку укућана. Када полаженик уђе у кућу, он пожели срећан празник, потом приђе вагри и, чаркајући је да изазове што више варница, пожели следеће: колико је варница, да толико буде оваца, говеда, кокошака, новаца, чељади, среће и напретка (в. СМР 1970: *полаженик*; СМ 2001: *полажајник*).

„Долазак полаженика требало је да донесе срећу кући и укућанима, и зато су сви волели кад дође човек или жена за које се сматрало да су срећне руке, а највише ако је то дете, јер се веровало да ће оно донети највише среће кући“ (Босић 1996: 65).

Поред божићних празника, у току године постоје и друге празничне прилике за упућивање честитке – Младенци, Ускрс, породичне славе. Младенци су празник који је по народном календару гранични између зиме и пролећа, па су и обичаји томе прилагођени (уп. Босић 1996: 226-229). Оно што овај празник издваја из корпуса сличних јесте обичај да се младим брачним паровима, венчаним између два празника, доносе поклони и упућују честитке за дуго трајање брачне заједнице. У последњих неколико деценија празник је углавном и препознатљив по слављу младих брачних парова, пошто су други обичаји готово избачени. Препознатљиво обележје Ускрса су фарбана јаја која се деле код куће, у цркви после богослужења, или су се носила на сеоске вашаре, када су

поклањана најближим сродницима као врста празничне честитке.

Посећивање и учешће у заједничком обеду вид је славске честитке домаћинима. На породичним славама, део празничног садржаја су здравице којима се домаћину и укућанима исказују поштовање и жеља за очување здравља и одржање заједнице на окупу. Обичај наздрављања значајан је елемент традиционалне културе, али и одраз нараторских способности појединих чланова уже / шире заједнице.

„Здравица је либација вина или ракије, који се пију и изливају за здравље људи и сваки њихов напредак“ (СМР 1970: 137).

Осим на породичној слави, здравица се говори о Божићу, на свадби, крштењу, бабинама, на различитим весељима, на почетку и завршетку каквог већег посла. Обично се изговара текст који је у облику молитве, са израженим жељама које се упућују свецу заштитнику – да подари живот, здравље и сваки напредак кућној заједници.

„Жеље уз прву здравицу о крсном имену: ’За помози боже, дај добри час и добру срећу. Ко о чему, ми о добру, о лепу разговору, дао нам се бог радовати и веселити: пити и добро бити, зла не имати. Чија је ово здравица (мисли се на домаћина), помогао му Бог и света Богородица.’ (...) Бог нам молитве услишио, живот и здравље поклатио и грехове опростио. Помогло нас милостиви Бог и догодине се састајали у овом дому“ (СМР 1970: 137).

Пошто здравље представља основу сваког напретка, то су многи обичаји и веровања усмерени управо у том правцу. Празнични благослов, садржан и изговорен кроз наздрављање и изговарање здравица, управо показује да је здравље имало велику вредност и да се налазило у самом врху друштвеног вредновања (уп. Петровић 2006).

Традиционални начини упућивања празничне честитке били су део празничне обредно-обичајне праксе, превасходно у сеоским срединама, у неким срединама у дужем, а у неким у краћем временском периоду иза Другог светског рата, што је зависило од брзине прихватања и продора промена са којима се започело на ширем друштвеном плану. Развој комуникација (пре свега, поштанског саобраћаја), али и убрзано описмењавање становништва, подстакли су писану комуникацију, што се одразило и на увођење писане честитке у празнични садржај. Тиме су празничне жеље добиле још један вид исказвања – празничну честитку специјално израђену за ову намену.

•••

Када се каже празнична честитка, прва асоцијација је новогодишња честитка, која је у периоду после Другог светског рата, заједно са претходно поменути традиционалним начинима честитања, најпознатији вид празничне комуникације. Популарност честитки опада са појавом дигиталних медија и њиховим масовним увођењем у свакодневни живот.

Новогодишња честитка, као и честитке које се шаљу за неке друге празнике (божићна или честитка за Ускрс, која је на овим просторима ређа), била је знак

сећања родбине, пријатеља или познаника.⁴ У време појачаног кретања, али често и значајне просторне удаљености сродника и познаника, честитка за успешну, срећну и берићетну наступајућу годину била је изузетно важна за појединца и / или породичну заједницу. Иако је на честиткама најчешће написан „типски“ текст, који не одише великом креативношћу – *срећни наступајући празници, срећна Нова година и Божић* и слично, честитке су значајне као начин комуникације и одржавање веза између удаљених сродника и пријатеља. Простор који је на честиткама предвиђен за писање поруке, као и чињеница да се она обично слала без коверте, утицали су како на дужину текста тако и на његов садржај.

Обичај празничне комуникације слањем и примањем писаних честитки није био непознат пре Другог светског рата, али је био ограничен на релативно мали број људи. Да би се омасовило честитање честитком, неопходно је било да се стекну одређени предуслови, а што се и догодило у првим послератним деценијама друштвеног развоја. Томе су у значајној мери допринели развој поштанске комуникације, описмењавање становништва, развој масовних медија, којима је подстакнуто прихватање производа популарне и потрошачке културе.

У својим почецима, обичај је углавном практикован међу припадницима елитних класа. „Први примерци честитки били су фини, уметнички радови и на адресе пошиљалаца достављане су ручно“ (Душковић 2006: 31). Штампане једноставних честитки, прилагодљивих свим ситуацијама, умногоме је изменило структуру њихових корисника. Иначе, прва комерцијална честитка намењена честитању Божића израђена је у Енглеској 1843. године. Била је то руком нацртана честитка, са приказом породичне сцене Божића и са исписаним речима: „Срећан Божић и Нова година“; њен је аутор био Хенри Кол, оснивач Викторија и Алберт музеја.⁵ Како је растао интерес за божићне честитке, тако су се оне усавршавале и дизајнирале да задовоље различите жеље и потребе, па су већ током 60-тих година 19. века постале препознатљиве у садашњем смислу речи. Популарност коју су задобиле подстакла је многе уметнике с краја 19. века да дају свој допринос овом виду празничне комуникације. Честитке су већ у другој половини 19. века доспеле у Србију, али је требало да протекне читав век да се оне масовније прихвате и укључе у празнични садржај, у чему свакако понајвише заслуге имају медији (штампа, радио, телевизија).

Од самог појављивања, празничне честитке су се некако издвојиле из осталих видова писане кореспонденције.⁶ Вероватно је да је томе допринело укључивање у процес визуелног осмишљавања од стране уметника, фотографа, илустратора, издавача и штампара (в. Пераћ 2009: 14-16). Графичком изгледу честитке поклањала се посебна пажња, па су стога у њиховом ликовном обликовању

⁴ „Новогодишња честитка писмо понекад је једина прилика да се поднесе извештај о стању здравља у породици, да се помену умрли из те године, рођења, венчања, болести и успешно положен испит“ (Перо 2003: 146).

⁵ http://www.emotionscards.com/museum/john_calcott_horsley_ra_1817.html (преглед: 25. 10. 2013)

⁶ Честиткама су претходили други облици писане кореспонденције – дописница и разгледница. У Србији је у поштански промет, „као службено издање“, дописница уведена 1. јула 1873. године, две године по увођењу „Саобраћајних карата“ – 23. октобра 1873. године (Шкаламера 1983: 114). Прва разгледница у Београду изашла је 1896. године, у издању књижаре Велимира Валожића (Поп Лукина, бр. 2) (Исто: 134).

препознатљиви утицаји историцизма, сецесије и других уметничких стилова. „Увијене линије, флорални мотиви и геометријске форме били су доминантни на предњој страни, али су се јављали и на задњој. Комбинација стилизованих украса често је била веома занимљива, те је изазивала дивљење“ (Поповић 2010: 33).

•••

Иако је у данашње време слање „класичних“ честитки смањено, честитање празника преузимају други медији, који су врло популарни међу млађом популацијом становништва. У питању су дигитални медији, који су подстакли стварање новог облика фолклорне комуникације. Имејл поруке и честитке које се шаљу путем мобилног телефона – познате у свакодневной комуникацији као SMS поруке – током последње деценије су готово у потпуности преузеле функцију „честитара“ празника и других важних догађаја из личног живота.⁷ За разлику од честитки које су ишле поштом, данашње SMS поруке су у потпуности личне. Пошиљалац поруке, као и њен садржај, познати су само примаоцу, чиме је послата садржај заштићен од евентуалних неугодности, осим ако прималац поруке не прочита другима њен садржај.

Са појавом и омасовљавањем празничног честитања путем мобилног телефона стиче се утисак да је текст празничних порука много „смелији“, чиме се потиरे граница између дозвољеног и недозвољеног садржаја честитке у односу на ранији период. У време када су празници били окосница друштвених догађања у заједници, тачно се знало шта је дозвољено, односно, шта је било забрањено празнично понашање. Садржаји појединих порука које у овом времену круже у време празника (ласцивни, као и они са политичком садржином, без генерацијског ограничења слања и читања) највероватније не би у традиционалној заједници били прихваћени са одобравањем због владајућих норма понашања.

Садржај SMS порука је у складу са временом, али и са њиховим ствараоцима, што указује на промењени однос корисника – не само према медијуму преноса, већ и према времену празновања када се овај вид комуникације обавља. Мобилни телефон омогућава директну комуникацију, али и ослобађа стега које су постојале у традиционалној комуникацији. Садашња комуникација је једноставнија не само из техничких рзлога, већ и због измењених породичних односа који су се одразили на „лабављење“ улога које су појединци имали у време празника.

С обзиром на то да је основна и најважнија функција скоро сваке честитке да се њоме упуте жеље да појединац и / или заједница одишу благостањем, срећом, здрављем, онда се слободно може рећи да се у том смислу не разликују жеље садржане у честиткама послатим путем SMS-а и у „класичним“ видовима честитања. Оно што је различито јесте то да се разговор, дијалог, као доминантан у традиционалној заједници, са развојем технологије све мање користи, осим код класичне телефонске комуникације.

⁷ Више о празничним SMS честиткама видети: Ivanović-Barišić 2008: 75-98.

• • •

Празничне честитке, као врста жеља за напредак појединца, породице, па самим тим и шире заједнице, нису специфичност нашег времена. Али оно што јесте посебност времена у коме живимо, а што се све више огледа и у садржају и начину празничног честитања, јесте уплитање све развијеније комуникационе технологије и у област духовне сфере живљења. У суштини, како у прошлости тако и данас, основни смисао празничног честитања јесте да се упуте жеље да време које следи иза празника или, можда боље рећи, између два празника буде успешније за заједницу и појединца у односу на време које је претходило честитаном празнику. То је у основи нешто што се, историјски посматрано, није значајно променило до нашег времена. Променио се, међутим, начин упућивања жеља колективу и појединцу.

Честитка је намењена превасходно друштвеном изражавању, јер је производ који помаже међусобном повезивању људи, изражавању емоција и обележавању важних породичних догађаја. Осим што омогућавају повезивање људи, понекад и оних који се међусобно слабо познају, то је прилика да се кроз креативност сопствених речи пожели успех драгим особама.

Честитка се врло брзо по конституисању нових писаних медија и поштанске комуникације издвојила као засебан медиј, који се визуелно, већ на самим почецима, разликовао од других писаних „сродника“ – писма, дописнице, разгледнице. Почечи медија ове врсте сежу у средину 19. века, а на нашим просторима су присутни већ крајем истога века. Захваљујући својој универзалности, честитка је опстала до нашег времена, мада је данашња комуникација ове врсте, због повећаног коришћења дигиталних медија, знатно смањена у односу на седамдесете и осамдесете године 20. века. Занимљиво је да се, за разлику од дописнице, честитка визуелно усавршавала, мењала свој изглед и величину и, што је можда најважније, постала производ који има и своју хуманитарну функцију.⁸

Честитка, било да је типски штампана или осмишљена у приватној режији, са уметничком или аматерском илустрацијом, не само да се временом значајно трансформисала, већ је њена појава обележила почетак нове ере у комуникацији – најпре грађанске класе, а неколико деценија касније – и готово свих слојева друштва, чему је свакако допринео развој саобраћајних комуникација, али и масовно описмењавање становништва на овим просторима. Масовност комуникације утицала је и на промену њеног статуса. Честитка се из сасвим

⁸ УНИЦЕФОВЕ новогодишње честитке су од 1947. године весници радости свима који примају овај јединствени израз оданости и пријатељства, као и деци која кроз програме ове организације добијају помоћ и шансу за угоднији живот и сигурнију будућност. Традицију је започела Јитка Самкова, седмогодишња девојчица из Чехословачке, која је насликала децу како се играју око једног дрвеног стуба. Цртеж је послала УНИЦЕФ-у као знак захвалности за пружену помоћ њеном селу, које је разорено у Другом светском рату. Њен цртеж је објављен на првој честитки коју је ова организација штампала. Ова активност је инспирисала многе познате уметнике да своја дела уступе за мотиве честитки. Програм УНИЦЕФ-а постоји и за простор Србије, као помоћ програмима намењеним деци – више на: www.unicef.rs/istorija.html (преглед: 27. 10. 2013).

приватне преобразила у делимично или потпуно јавну, што се одразило и на речник међусобне комуникације усклађен са аспектом јавности – на формирање неке врсте шаблона у честитању, али неретко и повезаност текста и слике у комуникацији. С обзиром на функцију честитке – повезивање (зближавање) људи и подсећање да рођаци и пријатељи мисле једни на друге, разумљива су различита прилагођавања и коментари визуелног текста или слике којом је честитка илустрована.

Честитка се од своје појаве показала као једноставна и универзална форма комуникације, па је вероватно стога и брзо и масовно прихваћена. Поменута њена особеност највероватније је допринела њеној дуговечности – она опстаје, иако у значајно мањем обиму него раније, под садашњим условима и у све већој конкуренцији нових, „јачих“ медија, који су „покрили“ тржиште комуникација. Поред чињенице да је послата честитка доказ љубави, поштовања или пријатељства, она се доживљавала и као драг предмет, од кога се лако не одваја и који се чува годинама. Њихови „чувари“ омогућили су да их данас доживљавамо као део друштвено-историјске прошлости народа, али и као могућност да пратимо промене у њиховом визуелном изгледу и сазнамо уобичајене текстове у оквиру комуникације. Последњих година је празнично честитање поново у моди и подржано је од стране готово свих познатих медија. Празнична честитка је постала део полуларне културе, јер се поклапа са интересима људи који је стварају и одржавају (уп. Fisk 2001: 30-33), задовољавајући тиме своје потребе и потребе својих ближњих за празничном комуникацијом – за слањем и примањем порука, са жељама за успех на приватном и пословном плану.

Честитање – слање и примање честитки, не само за одређене празнике током једне календарске године, него и у ситуацијама важним за живот појединца, опстаје и поред значајних друштвено-историјских и културно-економских промена и показује потребу људи за таквим садржајем. Чини се да слање честитке у време новогодишњих, божићних, ускршњих и других празника, претежно коришћењем дигиталних медија, указује на то да људи имају потребу за комуникацијом и дружењем, али је такође показатељ и све веће отуђености, условљене обавезама и недостатком времена за друге облике комуникације. Међутим, као својеврсни медиј друштвене комуникације, честитка претрајава и „проналази“ начине да јој се значајно не умањи актуелност и да не падне у потпуни заборав.

Празнично честитање је прошло пут од религијског, карактеристичног за традиционалну културу, до секуларног честитања, које масовније започиње у социјализму и наставља се у постсоцијализму. Поред календарских празника карактеристичних за традиционално организовану заједницу, у периоду социјализма се честитке шаљу за новогодишње празнике, а током последње деценије, омасовљавањем мобилне телефоније, честитају се Српска Нова година и 8. март (Milina Ivanović-Barišić 2008: 75–98), да би се током последњих година у круг честитања уврстио Дан заљубљених, као празник преузет из традиције западноевропске културе (уп. Иванова 2007: 91-102).

Празнична честитка је прошлае пут од честитања посећивањем појединца или групе, које је обележило већи део 20. века, преко празничног исказивања љубави и поштовања слањем писаних празничних честитки (популарних током седме, осме и девете деценије пршлог века), до празничног честитања путем телефонског позива. Развојни пут празничне честитке завршава се, засад, у првој деценији овог века, са неочекивано популарним порукама-честиткама које се шаљу мобилним телефоном. Различити начини празничног честитања показују спремност људи да прихвате ново, али и прилагодљивост овог дела обредно-обичајне праксе код српског народа.

Литература:

- Босић, Мила. 1996. *Годишњи обичаји Срба у Војводини*, Нови Сад: Музеј Војводине - Прометеј.
- Душковић, Весна. 2006. „Визуелни идентитет `писане комуникације` и његова симболика“. У: *Ми смо здраво што и вама желимо: приватна преписка као вид породичне комуникације*. Крушевац: Уметничка галерија: 27-44.
- Ђорђевић, Драгитун М. 1958. *Живот и обичаји народни у Лесковачкој Морави*. Српски Етнографски зборник: Живот и обичаји народни 31. Београд: Српска академија наука.
- Иванова, Радост. 2007. „Свети Валентин vs. Свети Трифун или две в едно“. *Гласник Етнографског института САНУ*, 55(1). Београд: Етнографски институт САНУ: 91-102.
- Пераћ, Јелена. 2009. *Разгледнице у Србији 1895-1914*. Београд: Музеј примењене уметности. Београд.
- Перо, Мишел. 2003. „Породични живот“. У: *Историја приватног живота* (4). Ур. Филип Аријес и Жорж Диби. Београд: Слио.
- Петровић, Тања. 2006. *Здравица код балканских Словена*. Посебна издања 89. Београд: Балканолошки институт САНУ.
- Поповић, Милкица. 2010. *Срећа путује: честитке у војвођанским домовима*. Нови Сад: Музеј Војводине.
- СМ 2001: *Словенска митологија: енциклопедијски речник*. Београд: ZEPTEK BOOK WORLD. (полажајник, сировари)
- СМР 1970: Кулишић Шпиро, Петровић Ж. Петар, Пантелић Никола. *Српски митолошки речник*, Београд: Нолит. (полаженик)
- Филиповић С. Миленко, Томић Персида. 1955. *Горња Пчиња*. Српски Етнографски зборник: Расправе и грађа 3. Београд: Српска академија наука.
- Шкаламера, Жељко. 1983. „Београдске разгледнице 1896-1941“. *Годишњак града Београда XXX*. Београд: Музеј града Београда: 113-149.
- Chevalier, Jean - Gheerbrant, Alain. 1983. *Rječnik simbola: mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske (вода).

Ivanović-Barišić, Milina. 2008. *Holiday text message well-wishing*. Гласник Етнографског института САНУ 56 (2). Београд: Етнографски институт САНУ: 75-98.

RKT 1985: *Rečnik književnih termina*. Београд: Nolit. (благослов)

Fisk, Džon. 2001. *Popularna kultura*. Београд: Clio.

http://www.emotionscards.com/museum/john_calcott_horsley_ra_1817.html

www.unicef.rs/istorija.html

Milina Ivanović-Barišić

Holiday Greetings – From Religious Context to Secular Custom

The holiday greeting cards that are sent to families or individuals are not recent phenomena, since it is dating back deep into the past of human society. Greeting cards are probably as old as the holidays themselves, and are one of their important features. Acknowledging holidays, members of the same or different communities manifest respect for each other, but also a desire for the welfare and prosperity of the community and each of its individuals.

Key words:

card, annual holidays and rituals, the second half of the 20th and beginning of the 21st century.

The Content of greetings and the way of the expressing holiday greetings depends on holidays that are congratulated, and the standards which took place inside of the life of the community. Custom greetings are adapted to the holiday, but also the historical and cultural conditions of the society.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

2:39(082)

316.74:2(082)

РЕЛИГИЈА, религиозност и савремена култура
: од мистичног до (и)рационалног и vice
versa / главни и одговорни уредник Драгана
Радојичић ; уредник Александра Павићевић ;
[превод Ђурђина Шијаковић и аутори текстова].
- Београд : Етнографски институт САНУ, 2014
(Београд : Чигоја). - 216 стр. ; 24 см. -
(Зборник / Етнографски институт САНУ ; 30)

На спор. насл. стр.: Religion, Religiosity
and Contemporary Culture. - Радови на срп. и
енгл. језику. - Тираж 500. - Напомене и
библиографске референце уз текст. -
Библиографија уз сваки рад. - Summaries ;
Резимеи.

ISBN 978-86-7587-074-6

1. Ств. насл. на упор. насл. стр.

а) Религија - Антрополошки аспект -
Зборници б) Религиозност - Културолошки
аспект - Зборници

COBISS.SR-ID 208312076